

16. Archiwum Państwowe w Lublinie. – Seminarium duchowne w Chełmie (1771) 1777-1917. – Akta Seminarium 1777-1917. – Podania o przyjęcie do Seminarium Duchownego w Chełmie 1888-1913. – sygn. 10. – S.2.
17. Archiwum Państwowe w Lublinie. – Seminarium duchowne w Chełmie (1771) 1777-1917. – Akta Seminarium 1777-1917. – Журналы педагогических собраний Правления Холмской духовной Семинарии 1887-1888. – sygn. 8.
18. Холмская церковная жизнь. – Холм, 1907. – №13. – С.511-514.
19. О состоянии Холмской духовной семинарии за 1905/06-1906/07 уч. год // Холмская церковная жизнь. – Холм, 1907. – №24. – С. 898-899.
20. Ливотовъ Е. Семинарскія здания съ усадьбами ... – С.146.
21. О состоянии Холмской духовной семинарии за 1905/06-1906/07 уч. год // Холмская церковная жизнь. – Холм, 1907. – №24. – С. 900.
22. Ливотовъ Е. Семинарскія здания съ усадьбами ... – С.188.
23. Ливотовъ Е. Семинарскія здания съ усадьбами ... – С.136-141.
24. Там же. – С.151-170.
25. Холмская церковная жизнь. – Холм, 1914. – №12. – С.432-433.
26. Ливотовъ Е. Семинарскія здания съ усадьбами ... – С.151-172.
27. Там же. – С.183.
28. Холмская церковная жизнь. – Холм, 1915. – №8. – С.247.
29. Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918-1939 / Papierzyńska-Turek M. – Warszawa, 1989. – S.279.

SUMMARY

Lyudmyla Tretyak

ACTIVITY OF THE CHOLM ORTHODOX THEOLOGICAL SEMINARY

In article author, based on little known archival and printed sources, are investigating activity of Cholm Holy Spirit Seminary as orthodox educational institution.

Keywords: Cholm Holy Spirit Seminary, orthodox educational institution.

Наталія Буланова

ФОРМУВАННЯ ЕТНОКОНФЕСІЙНОГО ПРОСТОРУ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVIII–XIX СТ.

Досліджуються особливості формування етноконфесійної мапи Катеринославщини впродовж останньої чверті XVIII–XIX ст. унаслідок заселення краю представниками різних етносів, носіями різноманітних релігійних традицій; висвітлено специфіку релігійного життя краю.

Ключові слова: Катеринославщина, церковно-релігійне життя, етноконфесійний простір, конфесія, етнос, поліконфесійність.

Проблема взаємозв'язку конфесійної та етнічної складових у процесі соціально-політичного розвитку суспільства привертає до себе підвищену увагу науковців. Над вивченням співвідношення конфесійного й національного у тих чи інших предметних контекстах працювали і працюють чимало дослідників, зокрема: А. Колодний, Л. Филипович, О. Саган, В. Єленський та інші¹, аналізуючи відповідний історичний досвід. Необхідно відмітити, що практично усі праці згаданих авторів мають чітку історичну або загальноетнографічну спрямованість. Останнім часом виходили також роботи, присвячені формуванню етноконфесійного простору окремих регіонів², але Катеринославщина залишалася поза інтересом дослідників, що і обумовило вибір пропонованої теми. Таким чином, мета цієї статті – висвітлення процесу формування етноконфесійного простору Катеринославщини в процесі заселення краю у визначений період. Під етноконфесійним простором³ мається на увазі національно-територіальна характеристика регіону, що пов'язана з релігійною орієнтацією віруючих й включає етноконфесійні особливості як корінної нації, так і етнічних меншин.

Будучи породженням безлічі факторів, етноконфесійні процеси виявляють властивість еволюціонувати й трансформуватися. Ці магістральні напрями розвитку етноконфесійної мінливості етнічних спільнот дозволяють розглядати проблему у двох площинах, а саме через призму взаємозалежних компонентів – етнічної та релігійної приналежності населення Катеринославщини.

Внаслідок тісного переплетіння суспільно-політичних, соціально-економічних, національно-культурних факторів, церковно-релігійне життя краю, що проходило в умовах традиційного протистояння православ'я католицизму та ісламу, набуло складної етноконфесійної специфіки.

Якщо за часів Нової Січі практично все населення краю було православним, то у 1784 р. поряд із домінуючими малоросіянами мешкали «... великоросіяни, греки, серби, вірмени, грузини, волохи, молдавани, меноніти-колоністи, євреї, мала частина калмиків, які кочують у степах, що прилягають до Азовського моря зі східної його сторони. Число всіх жителів нараховує 419 442 чоловічої статі, включаючи і дворянство. Головна віра грецька і католицька, але з огляду на різного роду поселених тут людей, терпимі й інші віросповідання»⁴. У 1837 р. у Катеринославській єпархії, що об'єднувала Катеринославську, Херсонську і Таврійську губернії, нараховувалося: жителів християнського віросповідання – 707 075 чол., 692 441 жін. (всього 1 399 516 осіб); розкольників – 604 чол., 620 жін., духоборців, молокан, суботників – 3 525 чол., 3 627 жін.⁵.

Нова хвиля міграції, спричинена потужним розвитком ринкових відносин та залученням іноземного капіталу, розпочалася з другої половини XIX ст. Крім українців, росіян, греків, татар, гагаузів, молдаван, болгарів, край швидко заселявся євреями, вірменами, представниками інших народів, котрі знаходили себе в галузі послуг, торгівлі і ремісництва. За розвитком промисловості Катеринославщина посіла одне з провідних місць в імперії, поступово перетворюючись на одну з імперських околиць, ставши не тільки новою батьківщиною для 45 етносів, але й ареною взаємодії носіїв різних культур, відмінних за своїми звичаями, ментальністю, рівнем національної самосвідомості тощо⁶. Різними шляхами потрапляли переселенці на Катеринославщину, по-різному складалися їх відносини з урядом, місцевим українським населенням та між собою, але для більшості край ставав місцем етнічної консолідації. Взаємодіючи з етносом, релігія сакралізувала етнічне буття, надавала йому вищого змісту, зберігала і ретранслявала традиції.

Незважаючи на розширення етнічного складу населення Катеринославщини, конфесійна структура залишилася практично без змін. У 1862 р., за губернськими даними, крім православних, яких налічувалося 1 052 594 особи, конфесійну мапу Катеринославщини складали вірмени-григоріани – 16 398 особи (1,45%), протестанти – 21 684 осіб (1,9%), католики – 6 966 осіб (0,61%)⁷. Останні осіли в Олександрівському (4 290 осіб), Катеринославському (982 особи), Бахмутському (728 осіб), Новомосковському (446 осіб) повітах⁸. Найбільше протестантів мешкало в Катеринославському (10 072 осіб) й Олександрівському (9 799 осіб) повітах⁹.

У 1892 р., як свідчать єпархіальні дані, іновірці та різновірці на Катеринославщині складали 197 318 осіб (12,19% від загальної кількості населення); протестантів налічувалося 51 038 осіб (3,3%), католиків – 20 389 осіб (1,32%), іудеїв – 94 704 особи (6,1%), вірменів-григоріан – 20 927 осіб (1,35%). Решту становили представники інших віросповідань¹⁰. У порівнянні з 1862 р. у 1892 р. кількість протестантів збільшилась на 29 354 особи, католиків – на 13 423¹¹. Перепис 1897 р. зафіксував нижчий відсоток протестантів, ніж єпархіальні дані 1892 р. – 3,06%¹². Усі інші релігії (римокатолики, старовіри, магометани) складали в цей період 2,09% загальної чисельності населення губернії¹³.

Одна із етноконфесійних особливостей Катеринославщини другої половини XIX ст. полягала в тому, що представники різних конфесій і національностей мешкали в одних населених пунктах. Якщо менонітські колонії були населені німцями і голандцями, то решта емігрантських поселень була представлена більш широким спектром національностей.

Поряд з лютеранськими селами були католицькі, а серед духовенства в німецьких колоніях нерідко зустрічалися польські прізвища. Соціально-економічний розвиток краю спричинив виникнення громад іноземних християн у містах. Більш інтенсивно, ніж в інших регіонах Російської імперії, відбувалися міжнаціональні та міжконфесійні контакти, які мали значний вплив на етнічну самосвідомість не лише українців і росіян, а й особливо таких нечисленних національностей в краї, як серби, поляки, молдавани та інші. З іншого боку, прагнення зберегти національну самосвідомість привело окремі етноси до замкненого способу життя, а водночас і консервації його архаїчних форм.

Розвиток ринкових відносин і криза у традиційному православ'ї нівелювали бар'єри конфесійного й етнічного сепаратизму між різними групами населення, про що свідчило поширення альтернативних християнських течій. Якщо у 1850 р. статистика враховувала тільки старовірів, то у 1862 р. вказана загальна кількість «раскольників всех сект», включаючи і прихильників старої віри – 6 008 осіб¹⁴. З них 180 осіб мешкало в Катеринославі, 5 636 осіб – в Слов'яносербському, 140 осіб – в Павлоградському повітах¹⁵. На наш погляд, кількість представників старообрядництва та сектантства є заниженою, тому що на ранньому етапі розвитку діяльність переважної більшості громад була таємною. Відрізнялися навіть церковні та губернські дані. Так, за єпархіальними відомостями, у 1892 р. нараховувалося 8 098 сектантів, звіти повітових відділень зафіксували іншу цифру – 10 170 осіб¹⁶. Перепис 1897 р. зафіксував лише баптистів – 1 148 осіб¹⁷.

Зроблений автором аналіз перепису 1897 р. свідчить, що на Катеринославщині існували конкретні території, обрані для проживання окремими християнськими спільнотами. При цьому переважання православного населення залишалося безсумнівним. Вірмени-григоріани осіли в шести вірменських селищах поблизу Ростова, а також у Нахичевані, Бахмуті, Слов'яносербському повіті. Євреї проживали виключно у містах і торгових селищах. Значна частина їх оселилася колоніями в Олександрівському повіті. Німці-католики, лютерани і меноніти концентрувалися в Катеринославському, Олександрівському, Бахмутському і Маріупольському повітах, де утворились їх колонії. В значно меншій кількості вони мешкали у великих містах – Катеринославі, Олександрівську, Бахмуті, Ростові. Караїми і магометани проживали в місті Катеринославі, Павлоградському і Бахмутському повітах¹⁸.

Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. Слов'яносербський повіт зберігав традиційну першість за кількістю старовірів, невелика частина їх мешкала

в містах і торгових центрах Катеринославщини. Як свідчать епархіальні дані, альтернативні православ'ю християнські течії поширилися практично у всіх повітах Катеринославської губернії: хлисти – Новомосковський, Словоносербський (селища Ольховатка, Чаплинка), Ростовський (селища Батайськ, Койсуги), Маріупольський (селища Ольгівка, Платонівка) повіти; шалопути – Новомосковський, Павлоградський, Ростовський, Катеринославський, Маріупольський повіти; штундисти – Катеринославський (селища Ново-Софіївка, Царська Милість), Словоносербський, Олександрівський, Маріупольський, Павлоградський (селища Прядівка, Нікольське, Перещепине, Котівка, Могилев, Шульгівка, Богата), Новомосковський, Верхньодніпровський повіти¹⁹.

Пріоритет РПЦ у краї визначався не лише її статусом державної релігії, але й самими масштабами: 93, 19% мешканців – у 1862 р.; 90,05% – у 1897 р.²⁰ За епархіальними даними 1892 р. православні склали 1 542 171 осіб, найбільше у Катеринославському (220 227 осіб), Павлоградському (194 380 осіб), Маріупольському (184 013 осіб), Новомосковському (179 719) повітах (для порівняння – іудеї за переписом 1897 р. становили 4, 8%, протестанти – 3,06%, 2,09% – інші релігії)²¹.

При всій різноманітності етносів, що населяли Катеринославщину, основну масу православних становили східнослов'янські народності (86,8% у 1897 р.)²². Національний склад православної конфесії визначався тим, що автохтонне населення краю було українським, як і переважна більшість мігрантів у дореформений і в пореформений періоди. Майже всі повіти Катеринославської губернії заселялися за рахунок переселенців із внутрішніх губерній (козаки і поміщицькі селяни з різних регіонів Правобережної і Лівобережної України, однодвірці з Харківської губернії)²³. У 50-х рр. XIX ст. українське населення складало 80% жителів губернії²⁴. Максимальним це співвідношення зберігалося в західній частині губернії: Верхньодніпровському, Новомосковському, Катеринославському повітах, на колишніх вольних землях Війська Запорозького. Ця тенденція зберігалася і в наступні роки. В 1858 р. найбільше українців мешкало у повітах, що межували з Лівобережною Україною: Верхньодніпровському (98,85%), Новомосковському (94,75%), Олександрівському (91,07%), Павлоградському (86,09%), Катеринославському (77,01%)²⁵. За переписом 1897 р. українці становили 1 456 36 осіб (68,9%)²⁶.

Чисельність росіян на Катеринославщині у 50-ті рр. XIX ст. досягала 80 тисяч осіб²⁷. Найбільше – у Словоносербському (23 тис.), Бахмутському (20 тис.), Павлоградському повітах (до 17 тис. осіб)²⁸. Значна частина росіян мешкала в окремих поселеннях. У Катеринославському повіті було 6 таких

селищ, в Олександрівському – 5, Бахмутському – 27, Новомосковському – 2, Павлоградському, Ростовському, Слов'яносербському повітах – по 8 селищ²⁹. У 49 населених пунктах росіяни жили поруч з іншими етносами. В селищі Сурсько-Литовське Катеринославського повіту і в окремих селищах Олександрівського повіту мешкали білоруси (1 500 душ чоловічої і жіночої статі). Молдаван і волохів нараховувалося 12 тисяч, переважно у Слов'яносербському і Бахмутському повітах³⁰.

У аграрно-промисловій за характером економічного розвитку губернії знаходилося багато прийшлого населення. За переписом 1897 р. на Катеринославщині проживало 319 896 переселенців: з Полтавської губернії – 46 907 осіб, Харківської – 33 035, Таврійської – 31 685, Курської – 25 868, Орловської – 23 415, Чернігівської – 15 992, Київської – 14 962, Херсонської – 13 099, Могильовської – 12 457, області Війська Донського – 12 364, Калузької – 10 449, Тульської – 8 429, Смоленської – 8 222, Мінської – 8 120 особи³¹. Найбільше переселенців осіло в Бахмутському (76 140) і Катеринославському (93 375 осіб) повітах, найменше – в Новомосковському³². Найбільше росіян зосередилось у Катеринославському, Маріупольському, Бахмутському, Слов'яносербському повітах, болгар – в Слов'яносербському, волохів – у Слов'яносербському, Бахмутському, частково в Катеринославському повітах³³. Функціонування православних спільнот на Катеринославщині за ознакою етнічної приналежності та особливостями віросповідної практики привело до їх певної консолідації у певних організованих формах. Етнічно споріднені групи людей мали свій особливий, релігією оформлений спосіб життя й етнічну самосвідомість, світогляд, зорієнтований в конфесії. Етноконфесійність, на нашу думку, поставала у даному випадку, як певна ознака спільноти. Вона складалася із специфічних характеристик, за якими можна визначити походження спільноти, належність до типу етноконфесійної організації, зовнішньої і внутрішньої, які виражалися в думках, поведінці, що були адекватними нормам віросповідання.

Для прикладу можна привести етноконфесійні особливості православного сповідання, які склалися у греків, частина з яких говорила татарською, носила татарський одяг. Під час богослужіння використовувався давній грецький спів, у храмах звучали повчання духовенства грецькою, іноді турецькою мовами, у культовій практиці зберігалися рудименти давньогрецької обрядовості. Найбільш яскраво вони проявлялися під час святкування храмових свят, що отримали назву «Панигір» (від грецького «прославляю»). Напередодні урочистостей громада призначала розпорядника. Ці обов'язки виконувалися селянами, як

правило, за обітницею. Після урочистої літургії у панигiрному будинку, що належав розпоряднику, відбувалася спільна трапеза духовенства і парафіян, на яку заздалегідь приносили продукти всі її учасники. Наприкінці на стіл подавали обрядову їжу – коливо та хліб. Після оголошення священиком ектинії паляниця хліба із запаленою свічкою передавалися наступному розпоряднику майбутнього престольного свята Панигiр³⁴.

Відомий дослідник давньогрецької культури і філософії Ф. Х. Кесиді писав: «Обряд трапезы и разделение еды (сами по себе не священные), сопровождаемые верой в способность человека с помощью определенных действий обеспечить себе покровительство божества, становились священнодействием»³⁵. Зберігаючи архаїчні вірування у чудодійну силу спільної трапези, православні греки намагалися колективним вживанням обрядової їжі забезпечити власний добробут. Святий покровитель храму на рівні побутової свідомості наділявся рисами міфічного героя, на честь якого учасники свята виконували легкі гімнастичні вправи, змагалися у вільній боротьбі з наступним нагородженням переможців³⁶.

Один із архаїчних звичаїв, що зберігся у православних греків, пов'язаний з Великоднем: на світанку здійснювався хресний хід зі святою плащаницею, охоплюючи селище уявним захисним колом. У цьому звичаї рудименти магії злилися з православним Великоднєвим комплексом, вірою у захисну силу молитов і реліквій. Процесія не минала жодне подвір'я: господарі залишали освітленими вікна, щоб вказати дорогу душам померлих, які цього дня, за віруваннями греків, поверталися додому³⁷.

По-іншому склалася доля сербських переселенців, на яку фатально вплинула їх спорідненість з українським населенням: з часом вони майже повністю асимілювалися. Сприймавши мову, звичаї та господарський уклад місцевого населення, вони швидко втрачали етноконфесійні ознаки. Вже у середині XIX ст. фактично не залишилося місць компактного проживання сербів: за переписом 1897 р. лише 92 особи ідентифікували себе як серби³⁸.

Православ'я на українському та російському ґрунті протягом століть густо насичувалося дохристиянськими релігійними уявленнями і образами. Відгомони давньослов'янських язичницьких вірувань, численні забобони та прикмети довго зберігалися на побутовому рівні серед переселенців з Лівобережної та Правобережної України. Свята Параскева сприймалася як покровителька води та жіночих ремесел і асоціювалася з П'ятницею. В народі ходили апокрифи про 12 святих п'ятниць, які потрібно шанувати. У народному середовищі побутовали численні прикмети,

пов'язані з православними таїнствами. Наприклад, під час хрещення звертали увагу на віск, намагаючись передбачити долю немовляти; під час вінчання намагалися не упустити обручку, щоб не накликати біду на молоде подружжя. Траплялися такі парафіяни, котрі взагалі боялися таїнства причастя, «думают, что не перенесут его»³⁹.

Незважаючи на спільні джерела християнства, пращури росіян та українців пройшли надто відмінний шлях історичного та етнічного розвитку. Автор погоджується з тими дослідниками, які вважають, що «у російському варіанті на перше місце виходить форма, обряд, а не внутрішня суть та віра»⁴⁰.

Досить своєрідні традиції православних свят та обрядів, християнських обов'язків, ставлення до духовних осіб, релігійних споруд склалися на колишніх Вольностях Запорозьких. Вони відрізнялися від відповідних рис як населення Росії, так і православних мешканців Лівобережної та Правобережної України. Щирість у молитвах, пошана до ікон на Запорожжі поєднувалася з вірою у численні прикмети, чаклунів, козаків-характерників, які нібито спілкувалися з нечистою силою і тому їх не вбивали ані ворожі кулі, ані шаблі, ані стріли.

Я. П. Новицький писав, що багато хто із запорожців зберіг звичай молитися по-козацьки. Вони ставали обличчям на схід, голосно читаючи молитви про Миколу і Покрову⁴¹. Своєрідною пародією на православне таїнство шлюбу виглядав архаїчний рибальський ритуал «женення рака», записаний Д. І. Яворницьким у мешканців с. Олешки, який нагадував прадавні обряди давніх мисливських культів. Відбувалося це дійство на свято Петра і Павла: «...одягають рака у чоловічий одяг, рачиху в жіночий. Вінчають кругом столу, п'ють горілку, танцюють»⁴². Таким чином олешківські рибалки намагалися забезпечити гарний улов.

Автор вважає, що великою мірою на релігійний світогляд запорожців вплинули їхні умови життя, позначені постійними воєнними загрозами і небезпекою. Пострілами з гармат та рушниць супроводжувалося кожне велике свято. Рудименти цих звичаїв зберігалися до 1930–1940-х рр., про що свідчать спогади старожилів Дніпропетровської області: «на Водохреща, коли заспівають до Іордані, вночі випускають голубів і по них стріляють»⁴³. На рівні побутової свідомості ідея хрещення Господнього матеріалізувалася у вигляді голуба, який падав підбитим на землю, символізуючи зішестя Духа Святого на Ісуса – боголюдину. Покрова Пресвятої Богородиці сприймалася козаками як окремий об'єкт поклоніння, один з найбільш шанованих у козаків, разом із Миколою Чудотворцем та Андрієм Первозваним. Свідченням цьому є семантика

збудованих козаками храмів, переважна більшість яких присвячена саме зазначеним святам. Збереження традицій запорозьких козаків у краї свідчило про єдність соціального «організму» Запорозької Січі, яка згуртовувала своїх членів не через єдність крові, а завдяки іншим важелям.

Нові релігійні форми не повністю втратили елементи старих вірувань, іноді навіть слугували їх своєрідним модифікованим продовженням. Давньослов'янські релігійна міфологія, демонологія, обрядовість, переломлюючись крізь призму християнства, виявилися досить стійкими елементами народного світогляду, переосмислюючись протягом століть, вони набували нового змісту і соціального значення. Поверхнево прийнявши християнську доктрину, побутова свідомість зберігала вірність божествам природи, які зв'язували її з рідною землею, полем, лісом. Таким чином, православ'я на Катеринославщині набувало своєрідних рис, зумовлених синкретизмом етноконфесійних традицій на побутовому рівні.

Отже, етноконфесійний розвиток Катеринославщини був наслідком активних міграційних процесів і визначався двома особливостями. По-перше, це тривале співіснування полінаціонального та поліконфесійного за складом населення. По-друге, автохтонне православне населення не тільки співіснувало з представниками інших релігій, але й опинилося серед одновірців з Росії, Молдавії, Сербії, Греції з притаманними їм етноконфесійними особливостями. В середовищі православних громад зберігалися також релікти давньослов'янських вірувань, частина яких була асимільована на рівні масової свідомості і ввійшла до церковного культового комплексу.

1. Див.: Филипович Л. Християнство в контексті національного самовизначення / Л. Филипович // Християнство і національна ідея. Науковий збірник [Ред. кол.: А. Колодний, П. Яроцький, М. Братасюк та ін.]. – Тернопіль, 1999. – С. 43–48; Саган О. Етноконфесійна специфіка релігійності в Україні / О. Саган // Українське релігієзнавство. – 1999. – № 12. – С. 94–105; Єленський В. Є. Релігія та процес націєтворення / В. Є. Єленський // Релігія і нація в суспільному житті України й світу: проект «Наукова книга» [Ред. кол.: А. М. Колодний, Л. О. Филипович (відповід. ред.), П. Л. Яроцький]. – К., 2006. – С. 187–206.
2. Белікова Н. В. Етноконфесійний простір Донецької області: етапи формування / Н. В. Белікова // Этнические сообщества Украины: история, современность, будущее. – Донецк, 2006. – С. 13–43; Гранат Ю. С. Проблема гармонізації етноконфесійного простору АРК // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2007. – Вып. 112. – С. 120–123.
3. Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 481.
4. Гавриил – архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический. 1738–1799 гг. (Сборник указов российских императоров и Сената митрополиту

- Готфийскому и Кафийскому Игнатию, ведомости об истории городов, селений, церквей, указы Синода Екатеринославской духовной консистории, духовным правлениям). 1738–1799 гг. // IP НБУВ НАНУ. -Ф.V. – Спр. 462–546. – Арк. 227.
5. Там само. – Арк. 228.
  6. Бойко Я. В. Заселение Южной Украины. 1860–1890 / Я. В. Бойко. – Черкассы, 1993. – С. 45.
  7. Материалы для географии и статистики России, собранные офицером Генерального штаба капитаном В. Павлович. - Спб.: Типография Департамента Генерального штаба, 1862. – С. 73.
  8. Там само.
  9. Там само.
  10. Отчет Екатеринославского Епархиального Училищного Совета о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты за 1892–1893 учебный год // Екатеринославские епархиальные ведомости (далі – ЕЕВ). Отдел неофициальный. – 1894. – № 8. – С. 14.
  11. Там само.
  12. Первая Всероссийская перепись населения Российской империи 1897 г. // Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел / Под ред. Н. А.Тройницкого. – Т.ХІІІ. Екатеринославская губерния. – Спб.: Типография Э. Л. Пороховщиковой, 1904. – С. 234.
  13. Там само.
  14. Бойко Я. В. Вказ. праця. – С. 14.
  15. Там само. – С. 23.
  16. Отчет Екатеринославского Епархиального Училищного Совета... – С. 15.
  17. Первая Всероссийская перепись... – С. 15.
  18. Там само. – С. 98.
  19. Отчет Екатеринославского Епархиального Училищного Совета... – С. 17.
  20. Материалы для географии и статистики России... – С. 73.
  21. Отчет Екатеринославского Епархиального Училищного Совета... – С. 13.
  22. Первая Всероссийская перепись... – С. 100.
  23. Бойко Я. В. Вказ. праця. – С. 14.
  24. Там само. – С. 249.
  25. Там само.
  26. Первая Всероссийская перепись... – С. 323.
  27. Апанович О. М. Церква на Запорожжі / О. М. Апанович // Розповіді про запорозьких козаків. - К., 1991. – С. 192–207.
  28. Бойко Я. В. Вказ. праця. – С. 350.
  29. Там само.
  30. Там само.
  31. Первая Всероссийская перепись... – С. 39.
  32. Там само. – С. 38.
  33. Там само.
  34. Васильев Ф. Историко-статистическое описание Константино-Еленинской церкви и прихода при ней / Ф. Васильев // далі – ЕЕВ. Отдел неофициальный. – 1873. – № 3. – С. 39.

35. Кессиди Ф. Х. От мифа к логосу / Ф. Х. Кессиди. – М.: Мысль, 1972. – С. 246.
36. Васильев Ф. Вказ. прац. – С. 44.
37. Там само. – С. 41.
38. Первая Всероссийская перепись... – С. 40.
39. Суеверные представления, связанные с таинствами // ЕЕВ. Отдел неофициальный. – 1898. – № 12. – С. 363.
40. Огієнко І. І. Українська церква / І. І. Огієнко. – К., 1993. – С. 26.
41. Отношение запорожцев к иноверцам и староверам // Летопись Екатеринославской ученой археографической комиссии / Под ред. А. Синявского. – Екатеринослав, 1909. – Вип. 6. – С. 130.
42. Український простолюд в його творчості. 1870–1939рр. // Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – Ф. 8, колекція 2. – Спр. 3, арк.
43. Буланова Н. М. Земні силуети віри (історія церков Кам'янського-Дніпро-дзержинська) / Н. М. Буланова. – Дніпропетровськ, 2000. – С. 25.

SUMMARY**Natalia Bulanova****FORMATION OF KATERINOSLAV'S ETHNO – CONFSSIONAL SPACE IN THE LAST QUARTER OF THE XVIII–XIX CENTURIES**

This article investigates the formation of ethno – religious map of Katerinoslav region during the last quarter of the XVIII–XIX centuries, consist of different ethnic groups, representatives of various religious groups settled this land. Current article lights specificity of religious life.

Key words: Katerinoslav regions, church religious life, ethno-confessionnal space, confessionnal, ethnic group, polyconfessionnal.

Лариса Моїсеєнко

**ПРАВОСЛАВНІ СЕКТИ ДУХОВНОГО ХРИСТІЯНСТВА
В КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ:
ПЕРШИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ**

Розглянуто перший етап розвитку православних сект духовного християнства. Автором проаналізовані чинники, що впливали на виникнення, поширення та соціальний склад духовних християн у межах в Катеринославській губернії в кінці XVIII – на початку XX ст.

Ключові слова: духовні християни, секта, Православна церква.

У зв'язку із зростанням наукового інтересу до історії церкви в Україні та релігійної культури в її різноманітних проявах, вбачається актуальним є ретроспективне дослідження феномену духовного християнства, яке